

# Mitmekeelsus Eesti luules

SAARA LOTTA LINNO, LIINA LUKAS

Eesti on olnud ajalooliselt ja on tänapäevalgi mitmekeelne, ja see on väljendunud ka luules. Siin on tegutsenud kõrvuti mitmed kirjandusväljad, mida on kuni viimase ajani vaadeldud eraldi. Eesti kirjanduslookirjutuses on seni lähtutud ükskeelsuse paradigmat (Yildiz 2012): eesti kirjandust on nähtud eestikeelse kirjandusena ja sel põhjusel on muudes keeltes kirjutatud tekstid vaatluse alt välja jäetud (viimati programmiliselt Hasselblatt 2006: 2). Viimastel kümnenditel on eesti keeles ilmunud uurimusi ja ülevaateid ka teistes keeltes kirjutatud kirjandustest: on käsitlusi baltisaksa luulest (nt Lukas 2006; Klöcker 2014; Kaur 2009, 2011), ladinakeelsest luulest (nt Viiding 2005, 2014; Viiding jt 2007), murdeluulest (nt Velsker 2014, 2019, 2021a, 2021b) ja Eesti venekeelsest luulest (nt Suhhovei 2008; Belobrovtseva 2018a, 2020), kuid need on olnud ikka ühe keele põhised. Ammugi on kõlanud ettepanek vaadelda Eesti kirjandust regionaalsest põhimõttest lähtuvalt ühe mitmekeelse kirjandusväljana, kuid hea mõtte teostust on raskendanud selle keerukus. Ka Balti kirjakultuuri ajalugu (Lukas 2021) ei ole veel luuleköiteni jõudnud.

Regionaalset mitmekeelset kirjanduslugu koostades liiguvad uurimishuvi keskmesse keelte vahekorrad, nende põimumised, vastastikused tõlked ja ülekanded, eri vormis mitmekeelsuse ilmingud – need kõik on kirjanduse ükskeelsusest lähtuva käsitluse seisukohalt perifeersed või märkamatudki. Luulet, mis tekib keelepiiridel või ületab neid, lülitudes ümber ühelt keelelt teisele, on loodud Eesti alal läbi aegade. Keelelisi kokkupuuteid luules on seni käsitletud baltisaksa (Kalda 2000; Abrams 2007) ja Eesti venekeelse (Belobrovtseva 2018b) kirjanduse kontekstis, kuid mitmekeelsus luules on praeguses Eestis üha levinum nähtus ja vääriski enamat tähelepanu. Algust on siiski tehtud: 2019. aastal toimus Tartus Baltimaade ja Saksa kirjanduslikule mitmekeelsusele pühendatud konverents, mille järelkajana ilmus saksakeelne artiklikogumik (Pajević 2020) ning ajakirja *Interlitteraria* erinumber mitmekeelsusest ja eksofoonias Baltimaade ja Saksa kultuuris (2021, kd 26, nr 1), mis sidus Baltimaade kogemuse rahvusvaheliste mitmekeelsuseuuringutega. Just saksakeelses kirjandusteaduses on viimasel kümnendil mitmekeelsus rohkelt tähelepanu pälvinud, kuna esile on kerkinud mittesaksa emakeelega saksa keeles kirjutavaid kirjanikke, nende seas ka luuletajaid (nt jaapani päritolu Yoko Tawada), kes on toonud saksa luulesse oma asukohamaa keelise ja poeetilise kogemuse. Nüüdseks on ilmunud ka vastav käsiraamat (Dembeck, Parr 2017). Muidugi on üleilmastuval ajastul mitmekeelsus oma eri vormides kõikjal levinud, millest mööda vaadata pole võimalik ja mis on seetõttu pälvinud üha rohkem uurimishuvi. Teisalt on sellest huvist lähtuvalt hakatud ka näiliselt ükskeelseid tekste uue pilguga vaatama ning avastatud keelte põimumist seal, kus tavapäraselt on usutud tegu olevat ükskeelsusega.

Artiklis võtame vaatluse alla mitmekeelsuse ilmingud Eesti luules. Kuigi kirjandusteost võib näha olemuslikult mitmekeelsena, milles põimumad ja vahetuvad

eri koodid, jätame siiski kõrvale keerukamad poeetiliste keelte (nt eri keeleregistrite) põimumise juhtumid ja peame keele all silmas loomulikke keeli koos slängide, sotsiolektide ja murretega.

Anname ülevaate mitmekeelsuse võimalikest esinemisviisidest Eesti (kirjalikus<sup>1</sup>) luules läbi ajaloo. Esmalt käsitleme luulet enne Eesti Vabariigi sündi, mil siinsete keelte vahekorra määrasid koloniaalolud. Seejärel vaatame, millised varem väljakujunenud mitmekeelsuse avaldumisvormid jäid aktuaalseks Eesti Vabariigi rajamisega alanud postkoloniaalsetes tingimustes ning kuidas muutis nõukogude aeg keelelisi vahekordi luules. Viimaks uurime, milliseid mitmekeelsuse juhtumeid võib eristada praegus(t)es Eesti kirjandus(t)es. Eristame luules esineva mitmekeelsuse põhijuhtumid alates ajaloolistest kuni tänapäeva luule mitmekeelsuse ilminguteni. Uurimuse teoreetiline raamistik tugineb muu hulgas Jaan Unduski (1992) saksa-eesti kirjandussuhete tüpoloogiale, mis hõlmab küll kakskeelsuse vorme, kuid on rakendatav ka muudele keeleliste suhetele kirjanduses.

Eristame keele-, teksti-, autori- ja kirjandusväljasisest mitmekeelsust. Keelesisene mitmekeelsus tähistab seda, kui keeled grammatiliselt ühte põimuvad, mitte ei vaheldu selgepiiriliste ümberlülitustega. Seejuures võib eristada mõne olemasoleva keelevariandi tarvitamist või matkimist (nt „ja nüüd siis küsibki ta minult oma toreda / ajuti aimatava aktsendiga: / kas teie ei kavatsegi endale DAKTARIKRAADI teha?” (Kivisilla 2019: 25)) ning teise keele grammatika, sõnavara, mõistete ja fraseoloogismide kasutamist luules (nt „neis silmis tuhamägedele üles / siis läksime на санках те кататься” (Ehin 2000: 19)).

Tekstisisese mitmekeelsuse all tuleb mõista keelte vaheldamist ühe teksti sees, ilma et üht keelt kohandataks teise süntaksi või morfoloogiaga. Toimub järsk üleminek ühelt keelelt teisele, kusjuures keeltele on tekstis kindel kultuuriline funktsioon.<sup>2</sup> Autori (loomingu) sisene mitmekeelsus tähendab olukorda, kui autor kasutab mitut loomekeelt, ühes tekstis üht, teises teist. Tegu on ka tänapäevases üleilmastuvas maailmas üha sagedamini ette tuleva olukorraga, kui autor on üles kasvanud mitme koduse keelega või ta on teise keskkonda rännanuna loomekeelt vahetanud. Viimast olukorda on hakatud nimetama eksofooniaks ehk teiskeelsuseks (vt Arndt jt 2007).

<sup>1</sup> Mitmekeelsus rahvaluules on omaette huvitav teema, mis jääb siinsest käsitlusest välja. Vt lähemalt Kõiva 2014. Samuti jääb kõrvale slämmiluule, kus viimastel aastatel on esile tõusnud märkimisväärsed soome päritolu luuletajaid, nt Heidi Iivari, kellelt nüüdseks on ilmunud kakskeelne luulekogu „Tarton sarjarakastaja / Tartu sariarmastaja” (2021), ja Iina Gyldén.

<sup>2</sup> Teoreetikud on eristanud latentseid ja manifestseid keele vaheldamise vorme (Dembeck, Parr 2017). Till Dembecki järgi tähistab manifestne mitmekeelsus tegelikku keelevahetust tekstis, nt kui kasutatakse sõna-sõnalt tõlkimatuid püsiühendeid. Nt Sveta Grigorjeva luuletuses „Hoovikuninganna 4 ever”: „ole tema esimese korruse rõdualune / kus on igaveseks kustunud odava markeriga kirjutatud / саша + свера 4 ever” (Grigorjeva 2020 [2013]: 27). Latentseks mitmekeelsuseks nimetatakse nii olukordi, mil üks tegelane tekstis kõneleb teist keelt ja see on tähistatud jutustajakõnes, nt „lütles ta inglise keeles”, kui ka tekstikohti, mis mõtteliselt on teises keeles, kuid sellele on osutatud keeles, milles tekst on koostatud (nt võõrkeelne kiri, pealkirjad või tähistused võõras linnas jne), nagu ühes Grigorjeva pealkirjata luuletuses: „seal kus liigse naeru ja lapselikkuse eest saadetakse / ikka korralikult keset hoovi vales keeles perse” (Grigorjeva 2020 [2013]: 34). Meie keskendumine manifestsetele mitmekeelsuse vormidele.

Kirjandusväljasisesest mitmekeelsusest kõneldes mõistame Eesti kirjandust ühtse mitmekeelse kirjandusväljana (vt Lukas 2006: 26), millel on küll erikeelsed osad, kuid need on omavahel seotud nii ühiste institutsioonide kaudu (nt kirjas-tused, seltsid, ajakirjandus, kooliharidus, teater jne) kui ka kaudsetes kokkupuude-tes, nt tõlgete, retseptsiooni, temaatiliste peegelduste, üksteisele osutuste või jagatud mentaliteedi kaudu (vt ka Undusk 1992). Kirjandusvälja osad puutuvad kokku ka näiteks luuletajate koostöös valminud rööptekstilistes tõlkekogudes, nagu P. I. Fili-monovi ja Katrin Väli ühine teos „Целлюлоза / Tselluloos” (2015).

Kirjandusvälja mitmekeelsusse panustavad ka kokkupuuted Eesti-väliste muu-keelsete kultuuridega – see on väikese kirjakultuuri arengu tagatis (vt nt Talvet 2005). Ehkki sellised kontaktid jäävad siinse uurimuse fookusest kõrvale, kuulu-des pigem tõlketeaduse ja retseptsiooniuringute valda, tahaksime kirjandusliku mitmekeelsuse uurimise kontekstis mainida luulekogusid, mis sisaldavad eestikeelse ja teiskeelse luuletaja algupärast loomingut ning vastastikusi tõlkeid, nõnda et raamatus kohtuvad kummagi autori kakskeelsed (rööp)tekstid. Eriti mitmekesine teos on eesti-, inglise- ja jaapanikeelne „白い火 / Kuitund / The If Hour” (2010), mis sisaldab Andres Ehini ja Fujitomi Yasuo luuletusi kõigis kolmes keeles. Raamatu kujundus võimaldab teose lugemist alustada nii eestikeelses suunas ehk alates esi-kaanest kui ka jaapanikeelses suunas ehk alates tagakaanest, mistõttu kumbki kaas on korraga raamatu esi- ja tagakülj ning tekst jääb mõlemat pidi lugedes „õigetpidi”. Selle lihtsa nüansi tõttu sobitub raamat korraga nii eesti kui ka jaapani trükitradi-tsiooni, võimaldades sealjuures kummagi luuletaja tekste tajuda ühtaegu n-ö koduses ja võõras kontekstis.

Alljärgneva ülevaate keskmes on algupärased keele-, teksti- ja autorisisesed mitmekeelsuse juhtumid Eesti mitmekeelsel luuleväljal.

## Mitmekeelsuse avaldumisvormid luules enne Eesti Vabariiki

Ajalooliselt on Eesti alal kirjalikus kasutuses olnud ladina, alamsaksa, saksa, lõuna-eesti, põhjaeesti, vene, rootsi, poola, kreeka, prantsuse, harvem mõni teinegi keel. Neis keeltes kirjutajate emakeel oli sageli hoopis teine, nad valisid keele vastavalt loodava teksti funktsioonile ja adressaadile. Nad valdasid mitut keelt ja kasutasid nii kõnes kui ka kirjas neid tihti vaheldumisi. Keelelised vahekorrad, keelte funktsioonid ja hierarhia olid muutlikud, sõltusid poliitilistest ja ühiskondlikest tõmbe-tuultest. Kuni XVI sajandini oli kõige prestiižsem kirjalik keel ladina keel, mida hakkas umbes XIV sajandi lõpust alates vähehaaval välja tõrjuma alamsaksa keel, mille omakorda vahetas XVII sajandi alguseks välja ülemsaksa keel. Esimesed siitmailt pärit luuletekstid ongi kas ladina või alamsaksa keeles. Ladina ja kreeka keel teevad luulekeelena tõusu XVII sajandi esimesel poolel akadeemilises sfääris, kus oli kom-beks mitmes keeles luuletusi kirjutada. Samas humanistlikus traditsioonis sündisid esimesed põhja- või lõunaestikeelsed luuletused.

Eesti kirjandusväli toimis kuni XIX sajandi keskpaigani valdavalt saksakeelsena, kuni sellesse hakkas tekkima eestikeelne alaväli, mis omakorda jagunes lõuna- ja

põhjaeestikeelseks (ka luules kasutati mõlemat keelevarianti<sup>3</sup>). Siinne saksa keel muutus pidevalt, laenates nii kirjalikest kui ka kohalikest suulistest (eesti, läti, vene) keeltest. Nii kujunes kohalik keelevariant – baltisaksa keel, mida kasutati peamiselt suuliselt ja mille piirjooned olid väga voolavad, alates sakslaste kohaliku värvinguga ja regionaalselt eriilmelistest keelepruukidest kuni eestlaste ja lätlaste saksa keele kasutusviisideni. Kirjalikult kasutasid baltisakslased kõrgsaksa keelt, et olla mõistetavad Saksamaal. XIX sajandil hakati baltisaksa keelt mõnikord kasutama ka kirjallikult, esmajoones luules.

Vene vähemus on elanud Liivi- ja Eestimaa varasest keskajast peale, kuid selle osakaal elanike üldarvust oli väga väike, kerkides alles XIX sajandi lõpus 5%-ni. Suurema osa sellest moodustasid peamiselt vanausulised talupojad, kes olid asunud Peipsiveerde XVII sajandi lõpus. Neil oli eriline suhe kirjakultuuri: kõneldi arhailiste joontega murdekeelt, kuid loeti ja kirjutati kirikuslaavi keelt. Kuigi XVIII sajandi algusest said Eesti- ja Liivimaa Vene keisririigi osaks, toimus kroonuasutuste asjaajamine endiselt peamiselt saksa keeles ja keskvõimuga suheldes kasutati venekeelseid tõlkeid. Koolides hakati vene keelt süsteemsemalt õpetama Katariina II kehtestatud asehalduskorra ajal (1783–1796). Kirjakultuuris andis vene keel endast märku alates XIX sajandi algusest, mil üha rohkem hakkas ilmuma venekeelseid trükiseid ka kohapeal. (Lukas 2021: 15–19)

XVIII sajandi keskpaigast sagenes prantsuse keele kasutus. See oli üleeuroopaline hariduskeel ja kirjakeelena kasutusel ka Vene keisrikojas. Selles keeles võidi samuti luuletada.

Mitmekeelsus, võimalus pruukida erinevaid kirjakeeli, kujunes Eesti kirjandusvälja iseloomulikuks nähtuseks. Luuletaja oli kuni XIX sajandi lõpuni vähemalt kakskeelne, sõltumatult tema rahvuslikust päritolust. Tema hariduskeel oli saksa keel, kuid ta kasutas luules ka eesti, läti, vahel prantsuse või vene keelt.

Autori mitmekeelsusest kohtab kesk- ja varauusajal Baltimaade luules saksa ja ladina keele paralleelkasutust. XVII sajandi juhuluules oli eri keelte kasutus lausa programmiline. Ka esimene eestikeelne luuletus sündis mitmes keeles luuletamise tavas: 1637. aastal pani Mecklenburgist pärit sakslane Reiner Brockmann kreeka-, ladina- ja saksakeelsete luuletuste kõrval kirja ühe eestikeelse, andes sellele ladinakeelse pealkirja „Carmen alexandrinum esthonicum ad leges Opitij poeticas compositum” ning juhatades selle sisse eesti keelt ülistava saksakeelse luuletusega („Andre mögn ein anders treiben”). Eestlane Kristian Jaak Peterson ja sakslane Georg Julius Schultz-Bertram kirjutasid luulet nii eesti kui ka saksa keeles ning veel XX sajandi alguses luuletas eesti emakeelega Aksel Kallas nii saksa (kogud „Am Moor”, 1912 ja „Nervenvibrierungen im Tintengewande: Futuro-kubistisches”, 1920) kui ka eesti keeles („Au langenuile! Tänuhelid ja troostihääled”, 1922).

Vähem leidub luules tekstisisest mitmekeelsust (üleminekut ühelt keelelt teisele ühe teksti sees), kuigi muudes kirjasõna valdkondades tuleb seda sageli ette. See saab alguse XVII sajandi kiriklikes tekstides (nt Georg Mülleri jutlustekonspekt, 1600–1608, milles minnakse sujuvalt üle eesti keelelt saksa või ladina keelele). XVIII

<sup>3</sup> Murdeluule, mis vääriks Eesti luule mitmekeelsuse kontekstis omaette tähelepanu, siinses artiklis kõneks ei tule.

sajandist võib teedrajava näitena tuua August von Kotzebue näidendi „Isalik ootus” („Die väterliche Erwartung”, 1789): valdavalt saksakeelse näitemängu kolmas vaatus algab eestikeelse dialoogiga ja kogu teenijate kantav paralleeltegevus on eestikeelne. Tekstisisest mitmekeelsust võib kohata ka eesti päritolu haritlaste kirjavahetustes XIX sajandil.

Omapäraseid tulemusi on andnud luules keelesisene mitmekeelsus – kahe keele põimumine üheks sotsiolektiks. Kui kirjalikult püüti keeli lahus hoida, siis eri keelte kõnelejate omavaheline suuline suhtlus oli elav, üleminekud sujuvad, vastavalt kasutusstiilsioonile ja kasutajate sotsiaalsele positsioonile, kuni pidžinlike vahe- või üleminekuvariantideni (*Kleindeutsch*, *Halbdeutsch*, kadakasaksa keel, samuti kohalikud vene keele variandid). Baltisaksa keel oma slängide ja sotsiolektidega oli omamoodi segakeel: eesti- või lätikeelses keskkonnas vähem või rohkem kreoolistunud saksa keel, mille kandjateks olid kohalikud sakslased, kelle kõnepruuki sugenes eesti või läti sõnu ja väljendusi, ning sajandeid Saksamaal kõneldavast keelest eraldi arenenud keelevariant omandas eripärase aktsendi. (Bender 2021) Baltisaksa keel kõigi oma žargoonidega oli luules koomialise valdkond, leides kirjandusliku väljundi XIX sajandil nn poolsaksa luules, mida on käsitletud baltisaksa makaroonilise luulena (Kalda 2000; Aabrams 2007).

Sellise luule esimene ja tuntuim näide on tallinlase Jacob Johann Malmi „Põltsamaa sõprus” („Die Oberpahlsche Freundschaft”, 1818/1857):

Vart, tenkt' ich mal in meine Sinn,  
Willst wahren doch heinmal  
Su Wreind nach Oberpalen in!  
Und ging nu in tas Tall,

Und nehmt tas Wuchs mit lange Wanz  
Und pannt tas wor tas Saan;  
Tann nehmt' ich meine Mütz und Ans  
Und wangt' su jagen an;

Und nu katsait turch Tuchk und Tolm  
Ich tuhhat neljad wort,  
Und wie tas Wind war üks, kaks, kolm  
Ich an tas Tell und Ort.

Vart, tenkt ich, willst doch machen Paß  
Mit oberpalse Wreind!  
Tu willst ihm trehen lange Nas';  
Laß sehn, was tas doch meint!  
(Malm 1861: 3)

Luuletuse peategelane ei ole mitte baltisakslane, vaid saksa keelt purssiv eestlane, tõusiklik poolharitlane – teatud sotsiaalne tüüp, halvustavalt kadakasaksaks

(*Wacholderdeutscher*) kutsutu, kes soovis oma rahvuse, samuti seisuse piirest ja sellele ette nähtud sotsiaalsetest rollidest välja murda ning kasutas vigaselt prestiižsemat saksa keelt, demonstreerimaks oma haritust või edukust. Autori suhtumine sellesse tüüpi on humoristlik, tõusiklikku identiteedivahetuspüüdlust nähakse iroonilisena.

Malmi luuletuses toimib kakskeelsus poeetilise vahendina: kaks keelt kohtuvad koomilise või paroodilise efekti saavutamiseks. Ülemsaksa keele kui põhikeele süntaksile ja morfoloogiale on üle kantud eestikeelset sõnavara, kusjuures saksa keele fonoloogia on kohandatud eesti omaga, näiteks on helilised konsonandid asendatud helitutega või on konsonantühendites kaotatud ära häälikuid, sest sünnipärasel eestlasel on nii mugavam sõnu välja hääldada (vt Ariste 1981).

Sama keelevariante, kuid ümberpöörduvalt – saksakeelseid sõnu ja väljendeid piki-takse eesti keelde ja kohandatakse neid eesti grammatikaga – võib kohata ka eestikeelses kirjanduses, sageli toodud näide on August Kitzbergi Kniks-Mariihen jutustusest „Veli Henn” (1901):

„Bitte,” ütles Mariihen. „Astuge aita, sääl on toolisid, ja võite ennast natuke erhoolida.”

[---]

„Herr Lehepuu, üks väga peenike kawalier, – herr Birkenbaum, minu Freundini Bräutigam, – herr Sissa, minu Tänzer, kui Vereinis ball oli, – herr Enilane, ka üks hää Tänzer...” (Kitzberg 1915: 18–19)

Mõlemas eeltoodud näites parodeeritakse sama sotsiaalset tüüpi ja suhtutakse ühtmoodi irooniliselt sellesse nähtusesse kui tõusiklikkusesse, identiteedivahetussuovi, kuid eestikeelses kirjanduses on tegu episoodilisema nähtusega kui baltisaksa kirjanduses ja Eesti luules sellist keelevarianti ei leia.

Baltisaksa makarooniline luule võib eesti/läti ja saksa keele kõrval kasutada ka vene- või prantsuskeelseid sõnu, mis olid samuti mõistetena kohalikus saksa keeles kasutusel.

Mõistagi esineb juhuslikumat laadi manifestset teise keele põimimist luulesse. Üks varaseid näiteid on fragment Paul Flemingi luuletusest „Liivimaa lumekrahvinna” („Lieffländische Schneegräfinn”), milles saksa substraatkeelde segunevad alamsaksa ja eesti sõnad:

Die Braut, bald rot, bald blaß, fing endlich an zu reden:  
Wat schal ich arme Kind. Gott wet, wat sy my theden!  
Das ander, Ycks, Kacks, Koll, hub sie auff Undeutsch an,  
Das ich noch nicht versteh', und auch kein Gott nicht kan.  
(Fleming 1636)

XX sajandi alguses leiab eestikeelseid sõnu nt Maurice von Sterni loomingust (vt tema luuletust eestikeelse pealkirjaga „Jaanililled, kullerkuppad”, kus pealkiri kordub refräänina iga stroofi lõpus, Stern 1911: 88).

## Postkoloniaalne mitmekeelsus Eestis

Ükskeelsuse paradigma väljakujunemine Baltimaades oli ühelt poolt tehniline ja funktsionaalne – see oli kirjandusliku avalikkuse tekke eeltingimus –, teiselt poolt poliitiline, st postkoloniaalse emantsipatsiooni väljendus (vt ka Dembeck 2021: 43). Eesti riigi süünd kehtestas eesti keelele riigikeele staatuse ja sellega võimaluse kasutada seda keelt kõigis eluvaldkondades, ka neis, milles seda seni suurel määral ei tehtud, näiteks teaduses. Ülikoolides tuli eesti keele teaduses kasutamise tava alles välja kujundada, seega mõnda aega püsisid akadeemilises sfääris eesti keele kõrval ka saksa ja vene keel, kuid üleminek eestikeelsele õppele ja teadusele oli järjekindel.

Tegelikult pruugiti mitut keelt siiski edasi. Kodanikkond oli mitmekeelne (8% venelasi, 1,7% sakslasi) ja võimeline kasutama nn kolme kohalikku keelt (eesti, saksa ja vene). Maaailma praktikas eeskujulik vähemuste kultuurautonoomia seadus (Hasselblatt 1997) võimaldas ka saksa- ja venekeelse ajakirjanduse, seltside ja koollide, ühtlasi saksakeelse kirjandus(ala)välja säilimist ja arenemist. Kuigi saksakeelse vähemuse osakaal oli marginaalne, avaldati kuni sakslaste ümberasustamiseni 1939. aastal Eesti kirjastustes ja saksakeelses perioodikas saksakeelset luulet (vt Lukas 2002).

Baltisakslaste ümberasustamine, mille tagamõte oli allutada Saksamaale Ida-Euroopa mitte üksi poliitiliselt, vaid ka kultuuriliselt ja keeleliselt, tähistab hoopis eesti-saksa kakskeelsuse lõppu Eestis. See sündmus võttis lühikese ajaga saksa keelelt esimese võõrkeele ning peamise teadus- ja hariduskeele staatuse, mis sellel seni (mitte ainult) Baltimaades oli olnud. Saksa keelt kasutati tollest ajast peale Eesti kirjanduses harva. Üksikuid sõnu, lauseid, tsitaate või stroofe võib leida Jaan Krossi, Ene Mihkelsoni, Mats Traadi, Jaan Kaplinski jt luulest. Saksa keele kasutamine luuletekstis osutab kas kultuuriajaloolisele teadmisele, ühisele kultuuripärandile või ka, nagu Jaan Krossi luuletuses „1944 II”, teisele ilmasõjale.

Ka pagulaskirjanikud on saksa keelt kasutanud harva (nt Urve Karuks hakkas luuletama Saksa põgenikelaagris saksa ja eesti keeles). Erandiks on Ivar Ivaski looming. Ivask sündis 1927. aastal Riias ja kasvas üles peres, kus vanemate keelte (isa poolt eesti, ema poolt läti) kõrval kõneldi omavahel ka saksa keelt. Rainer Maria Rilke mõjul kirjutas ta 16-aastaselt oma esimesed luuletused saksa keeles. 1944. aastal asus Ivask elama Saksamaale, käis Marburgi ülikoolis ja sai hiljem Oklahoma ülikooli võrdleva kirjandusteaduse professoriks. Ivask kirjutas luulet eesti, inglise (kogu „Baltic Elegies”, 1987) ja saksa keeles (kogu „Gespiegelte Erde”, 1967). Tema saksakeelse luulekogu eessõnas kirjutab Herbert Eisenreich, et Ivask on toonud oma koguga saksakeelsesse luulesse midagi uut, ja selgitab seda järgmiselt:

[Tema] saksakeelsed luuletused saavutavad [...] oma eripära ja kahekordse, tundmuse ja väljenduse väärtuse ilmselt [keele] omandamise protsessis ja selle kaudu: selles veel võõras idioomis ei saada midagi niisama, kõik tuleb kallilt kätte, meeleheitlikes vallutustes – ja ületab just selle kaudu konventsionaalsuse raamid (lausa häbematult kokkupandud sõnatüvedega, näiteks, või näiliselt kulunud sõnakujundite piltlikkuse naiivse tagasivõitmisega). Või teisiti öeldes: ma panen tähele, et keegi

võõras minu emakeelt kõneleb ja et selles põgusas võõruses kõlab see keel otseses mõttes senikuulmatuna, omandab selle põgusa võõruse kaudu taas oma neitsiliku puhtuse. Ja võõra aktsendiga ütleb ta, see keel, mulle rohkem, kui ta minu enda rutiinses kasutuses suudaks. [...] neist värssidest nähtub, kuidas mujal, võõrsil jõutakse iseenda juurde. Ja *vice versa*. (Eisenreich 1967: 6–7)

Teise maailmasõja järel, mil paljud Eesti kirjanikud leidsid end pagulastena Rootsis, USA-s, Kanadas, Austraalias või mujal, muutus mitmekeelsus Eesti kirjanduses peamiselt pagulaskirjandust iseloomustavaks nähtuseks. Kui esimene põlvkond pagulaskirjanikke kirjutas valdavalt eesti keeles, siis teine põlvkond, s.o lastena võõrsile sattunud, hakkasid kasutama loomingus kaht keelt. Elin Toona kirjutas romaani „Lotukata” (1969) eesti ja inglise (pealkirja all „In Search of Coffee Mountains”) keeles. Urve Karuks kirjutas luulet eesti ja inglise keeles, Karin Saarsen rootsi ja eesti keeles. Saarseni viimane luulekogu „Lõvi ja orhidee” (2002) sisaldab luuletusi eesti, rootsi, inglise ja saksa keeles. Sageneb ka tekstisisene kakskeelsus, nt teiskeelsete tsitaatide või motodena, nagu Karl Ristikivi luuletusel „Minagi olin Arkaadia teel”. Paguluses sündinud põlvkond kasutas eesti keelt luulekeelena harva, nende loomekeeleks sai asukohamaa keel.

Nõukogude Eestis õnnestus, vaatamata võimude katsetele vene keele kasutusala kõigis valdkonnas suurendada, säilitada eestikeelne haridus kõigil astmetel. Nõukogude Liidu lääneosa on hea näide uurimaks, kuidas keeled reageerivad ajaloolis-poliitilistele muutustele ja neid omakorda mõjutavad. (Haridus)poliitiliselt kõigi vahenditega suunatud vene keelele üleminekule reageeriti tugevdatud eesti keelehooldega. Kultuurivälja sisemine protest pealesurutud keelevahetuse vastu selgitab ka vene keele vähest esinemist Eesti luules (ja kirjanduses üldse). Kuigi vene keele oskus oli Eestis väga hea ja vene-eesti kakskeelsust tavaelus esines, kohtab eesti-vene kakskeelsust kirjanduses vaid harvadel juhtudel. Erandlik soome-eesti kakskeelsuse luules viljeleja on Eha Lättemäe, kes õppis raadio kaudu ära soome keele ja hakkas soome keeles ka luuletama (Karjalas on välja antud ta soomekeelsed kogud „Uskon aurinkoon”, 1969 ja „Poimin marjoja sinisestä metsästä”, 1975). Tema hiljem ilmunud eestikeelsed luuletused on tõlked soomekeelsetest.

## Mitmekeelsus tänapäeva Eesti kirjandus(t)es

2011. aasta rahvaloenduse andmetel oskasid Eesti elanikud võõrkeelena kõige sagedamini vene, inglise, soome ja saksa keelt (vt Koreinik, Tender 2014: 86), peale selle märkis 15% rahvastikust, et oskab vähemalt ühte eesti murdekeelt (Koreinik, Tender 2014: 90). Kontaktlingvistika-alased uurimused näitavad sealjuures seda, et eestlaste keelekasutuses põimuvad sageli mitmed keeled korraga (nt Verschik 2012). Nagu ajalooliselt, avaldub ka nüüdiskirjanduses ühiskondlik ja igapäevane keelesituatsioon, ent praeguseks on vahetunud Eesti luule keeled: eesti keel põimub nüüdisluules kõige sagedamini vene, inglise ning erinevate murdekeeltega. Saksa keel avaldub nüüdisluules (mõne erandiga) eelkõige omalaadse kultuurikihina:

mõistete, tsitaatide ja fraseologismide kujul. Ent tihti suhtleb Eesti nüüdisluule ka soome keele ning romaani ja klassikaliste keeltega. Eripärane roll on Aasia keeltele: nt Kalju Kruusa luulekogus „灵血茶 (ing•veri•tee)” asetatakse eesti keel kontakti nii hiina („viibin lennujaama väravas / olen juba kiiresti 磁浮列车 (magnethyl-jukrongi)ga / teinud hiinale pika ja pehme pai” (Kruusa 2013: 40)) kui ka jaapani keelega, seda ühtaegu Kruusa algupärastes tekstides ja kummastki keelest tõlgitud luuletustes. Laiemalt võib kauge ja kohaliku keele põimimist pidada omaseks avatud ühiskonnale, kus keeleoskus ei sõltu enam paratamatult geograafilistest naabritest ega valitsevast (võõrast) keelest.

Eesti kirjandusvälja osadena on end kehtestanud Eesti venekeelne kirjandus ning lõunaestikeelne kirjandus. Siinse artikli seisukohalt on eeskätt huvitavad kaks asjaolu. Esiteks see, kuidas ja mis piiridel erikeelsed väljad kokku puutuvad, iseäranis nende vahel edasi-tagasi liikuvate tekstide ja kirjanike puhul – mõlemast tuleb juttu allpool. Teiseks võib täheldada, et ehkki eesti keelest kõneldakse ikka kui väikekeelest, omandab see erikeelsete kirjandusväljade suhetes mõnes aspektis ka suure keele rolli. Nagu juba mainitud, on Eesti kirjanduslugu põhinenud suuresti ükskeelsusel. Sellest tulenevalt pühendatakse Eesti kirjandusvälja toimimist jälgivas ja kujundavas kriitikas esmatähelepanu eestikeelsele kirjandusele, mistõttu võib Eesti venekeelse kirjanduse retseptsioon viibida seni, kuni ilmuvad tõlked. Ning kui tõlked ilmuvad, pööratakse neile poliitilisemat tähelepanu kui algupäraselt eestikeelsele kirjandusele (vt Eesti venekeelse kirjanduse vastuvõtu kohta nt Kotjuh 2013). Jaan Kaplinski luulekogu „Белые бабочки ночи” (2014) avaldamise järel ilmus vaid üks eestikeelne arvustus ning suurem retseptsioon viibis kuni eestikeelse tõlke „Valged ööliblikad. Wegeneri naeratus” ilmumiseni 2018. aastal. Siiski võib loota, et lugejaskonna vastuvõtlikkus on muutumas: nii Eesti venekeelsest kirjandusest kui ka murdekirjandustest ilmub üha enam uurimusi ja ülevaateid ning nii Märt Väljataga (2021), Mart Velsker (2022) kui ka Janek Kraavi (2022) mainivad XXI sajandi Eesti kirjandust kaardistavas mõttevahetuses venekeelset kirjandust Eesti kirjanduse osana.

Ka põhiliselt eestikeelsete kirjanike seas on luuletajaid, kes kirjutavad veel mõnes teises keeles, nt Kätlin Kaldmaa loomingus vahelduvad eesti ja inglise keel. Kõige ulatuslikumalt mitmekeelne on Jaan Kaplinski: ühena vähestest Eesti luuletajatest on ta algupärast loomingut avaldanud enam kui kolmes keeles. Kuna Kaplinski luule väärrib ja vajab eraldi käsitlust, mis lähtuks just mitmekeelsusest, siis olgu siin märgitud vaid mõni olulisem punkt sellelt keeleliselt rännakult.<sup>4</sup> 1991. aastal ilmus Kaplinski esimene täielikult teiskeelne luulekogu, Vancouveris avaldatud „I am the Spring in Tartu and other poems written in English”. Järgnevate kogude seas sisaldas „Öölinnud. Öömõtted” (1998) tekste peale eesti keele nii inglise kui ka soome keeles, 2005. aastal ilmus eesti-lõunaestii-venekeelne kogu „Sõnad sõnatusse. Инакобытие”. 2010. aastal avaldas Kaplinski oma blogis teksti „Goodbye my Estonian”, millega lubas eesti keeles kirjutamisest loobuda (Kaplinski 2010). Nõnda ündiski, ent nagu on märki-

<sup>4</sup> Kaplinski (ja Igor Kotjuhi) luule liikumisi eesti ja vene keele vahel on juba käsitlenud Irina Belobrovtseva (2018b) ning oma bakalaureuse- ja magistritöös uurinud Jekaterina Jašina (Jashina 2017, 2019).

nud Mihhail Trunin (2018: 18), pidas lubadus paika just luules, kuna muid kirjatöid avaldas Kaplinski jätkuvalt ka eesti keeles. Pärast keelevahetust ilmus Kaplinskilt üks lõunaestikeelne luulekogu („Taivahe heidet tsirk”, 2012), misjärel vahetas kirjanik koos keelega ka oma nimekuju ning järgmised kolm venekeelset luulekogu ilmusid juba Ян Каплинский nime all: „Белые бабочки ночи” (2014), „Улыбка Веренера” (2017) ja „Наши тени так длинны” (2018).

Vastupidise liikumise võttis ette luuletaja Igor Kotjuh, kelle venekeelsele esikogule „Когда наступит завтра?” (2005) järgnes eestikeelne luulekogu „Teises keeles” (2007). Kotjuh on järjepidevalt taganud oma tekstide olemasolu nii vene kui ka eesti keeles, tõlkides loomingut nii iseseisvalt kui ka koostöös eestikeelsete luuletajatega. Nagu ütleb Irina Belobrovtseva (2018b: 18), on selline paralleelne loominguline eksistents küllaltki eripärane: sageli loovad mitmekeelsed kirjanikud oma tekste algupäranditena ühes või teises keeles, ent ei tegele nende pideva teistesse keeltesse vahendamisega. Jekaterina Jašinale antud intervjuus ütleb Kotjuh, et mõtleb juba oma luuletuste kirjutamise ajal sellele, mil viisil töötaks tekst teises keeles (Jashina 2019: 57–58). Kotjuhi varasem looming on pigem esseistlikus, napis ja läbivalt ükskeelses vormis, käsitledes mitmekeelsust eelkõige sisu tasandil, latentselt: „On emakeel / ja teine keel. // Aga inimene / on sama.” (Kotjuh 2007: 31) Hilisemas loomingus on luuletaja asunud hāgustama selget piiri kahe keele vahel, avaldades luuletusi, mille vormivõtteks on keelesisene mitmekeelsus. Üks põnevamaid näiteid on proosaluuletus „14 июня” („14. juuni”), mis on samal viisil avaldatud nii algupärasel kogus „Естественно особенный случай” kui ka Aare Pilve tõlkes ilmunud raamatus „Loomulikult eriline lugu”: „рягиме эриневайд кеэли, куйд олеме икка неэдсамад инимесед, тейнетейсе пеэглид йа пеэгельдусед” (Kotjuh 2017a: 75, 2017b: 73). Kahes kogumikus erineb vaid teksti pealkirja keel ja tähestik.

Eesti nüüdisluules on teisigi autoreid, kes on eesti keele omandanud teise keelena, näiteks USA-st pärit Adam Cullen ja norralane Øyvind Rangøy. Mõlemad avaldasid oma esimesed luulekogud Eestis: Culleni „Lichen / Samblik” (2017) on kakskeelne, sisaldades nii algupäraseid rööptekste (nende eripäradest allpool) kui ka ükskeelseid luuletusi. Rangøy „Sisikond” (2019) on pea täielikult eestikeelne, ehkki sisaldab üht näidet tekstisiseseist mitmekeelsusest. Luuletus „Kodeveksling. Koodivahetus” kujutab kakskeelse subjekti kogemust, kes on viimaks omandanud kunagi kättesaamatuna tundunud keele: „Olen eesti keeles ka olemas // [---] Lugu, mis kunagi kaugel / mere ja okastraadi taga vaid virvendas, on nüüd ka minu // Eg lever på to språk. Slik er det.” (Rangøy 2019: pagineerimata lk 15) Peale selle seab Rangøy tekst eestikeelse lugeja, kes norra keelt ei oska, olukorda, kus tähendus virvendab keelebarjääri taga: koodivahetus selles luuletuses on väljendatava ideega kooskõlas ka siis, kui keeleosk(amat)us takistab poolt teksti mõistmast.

Nüüdisaegsete mitmekeelsete luuletajatega seoses on käsitletud kahte tihedalt seotud küsimust. Esmalt otsitakse põhjusi, mis panevad luuletaja keelt vahetama. Sageli püütakse keelevahetust põhjendada auditooriumi laiendamise püüdega, ent tegelikud põhjused on tavaliselt eripalgelisemad. Eesti laulusõnades on alates 1990-ndatest kasutatud inglise keelt muu hulgas selleks, et olla lääne publikule arusaadavam, ent trükiluulesse pole see keelevahetus kandunud samasugusel eesmärgil.

Näiteks inglise keeles luuletav Kätlin Kaldmaa peab keelevaliku aspekti oma loomingu üleüldse vähetähtsaks: „[---] ma lihtsalt kirjutan, ennast takistamata, sõnadesse takerdumata, nii nagu parasjagu antakse ja tuleb, ja küll pärast saab teksti ses õiges keeles üle käia. Nii esineb mu kirjutiste algversioonides lauseid, mis koosnevad kolmest keelest.” (Kaldmaa 2020: 13) Eesti ja vene keele vahel liikuvat loomingut uurides on Belobrovtseva (2018b: 14–15, 20) osutanud, et loomingulist mitmekeelsust võivad motiveerida mitmed keerulised põhjused, sealhulgas emotsionaalne lähedus teise kultuuriga, keeleline eskapism, aga ka postmodernistlik mäng.

Teiseks on mitmes keeles tegutsevate Eesti kirjanikega seoses sageli arutletud, millise kirjanduse kontekstis neid vaadelda – osaliselt ilmselt seetõttu, et arvatakse, et teises keeles kirjutaja sihtgrupp on mitte-eestikeelne ja järelikult mitte-eestimaine publik. Kotjuhi (2012, 2013, 2020) eeskujul võib eristada kolme mitmekeelsete autorite käsitlemise võimalust: näha teiskeelseid kirjanikke Eesti kirjanduse (eripäraste) esindajatena; paigutada nad selle keele konteksti, milles nad suuremalt jaolt kirjutavad; või pidada mitmekeelseid kirjanikke olemuslikult kosmopoliitseteks, rahvusülesteks – maailmakirjanikeks. Ent rahvuskirjanduslike määratlustega kaasnivad paratamatult poliitilised küsimused. Jaan Kaplinski 2010. aasta pöörde järel on palju mõtiskletud selle üle, kuhu kirjaniku hilislooming õigupoolest paigutada. Sirje Olesk (2014) on Kaplinski poliitilist tegevust (Kaplinski oli Riigikogu VII koosseisu liige) tema loominguga kõrvutades järeldanud, et mõlemas aspektis oli Kaplinski emigrant, kes ei emigreerunud, pidev vastuvoolu ujuja. Samale asjaolule osutab Ene-Reet Soovik (2016), öeldes, et Kaplinski tavatses kirjutada keeltes, mis olid parasjagu „ebapopulaarsemad” ning mille kasutamisega auditooriumi laienemisele enamjaolt loota ei saanud – sellesse konteksti sobitub ka raamatu „Белые бабочки ночи” retseptsiooni viibimine. Aare Pilv (2018: 139) on kogu „Valged ööliblikad. Wegeneri naeratus” silmas pidades arvanud, et küllap kuulub kirjanik eelkõige selle keele kirjandusse, kus teda loetakse – tema kuuluvuse määrab retseptsioonikogukond. Kuna näib, et auditooriumi laienemine on pigem keelevahetuse tagajärg, mitte kavalalt kavatsatud eesmärk või püüd end mitmele luuleväljale sisse kirjutada, siis võib-olla tasub mitmekeelsete luuletajate puhul tähelepanu pöörata ka sellele, mida keelevahetus teeb nende loominguga kunstilises plaanis. Teisisõnu tuleks vaadelda mitmekeelsete autorite loomingut mitmekeelsest, mitte ükskeelsest perspektiivist.

On iseloomulik, et sellised küsimused ei kerki nii kergesti esile põhiliselt eestikeelsete luuletajate puhul, kelle loomingus avaldub mitmekeelsus teksti- või keele tasandil – võib-olla sellepärast, et nüüdisluules ei leidu kuigi palju kogumikke, mis oleksid läbinisti mitmekeelsed keele- või tekstisisiselt. Erandiks on tekstid ja kogud, kus luuletuse rööpselt kahes keeles esitus toimib tervikliku algupärandina, ilma et eristuks originaal ja tõlge. Sellele on osutatud seoses Kalju Kruusa (2013: 43–44) luuletsükliga „Tali ja lumi”, mis kulgeb paralleelselt eesti ja jaapani keeles: mõlemad keeled moodustavad tsükli terviku ning kuuluvad ühe ja sama teksti ning selle väljendusvõimaluste juurde (vt Lotman, Lotman 2014: 308). Üpris selgelt osutab sellele fenomenile ka tekstikolmik „THE SUN”, „THE SUN (albescens version)” ja „THE SUN (albescens version). Berk Vaher’s o sole dada dub” Aare Pilve luulekogust „Päike ehk päike”. Esimene on (suuremalt jaolt) eestikeelne luuletus, teine läbinisti

inglisekeelne, kolmas segab ulatuslikumalt inglise ja portugali (õigupoolest „dubious Portuguese”, kahtlustäratavat portugali) keelt (vt Pilv 1998: 23, 25, 47). Eestikeelne tekst esitatakse esimesena ning hoolimata pealkirjast toimib see algupärandina, teised kaks on justkui esimese intertekstuaalsed remiksid. Tekstid osutavad niisiis mingi idee teostamise erinevatele keelelistele võimalustele, nende võimaluste näilis-tele ja tegelikele samasustele ja erinevustele ning peegeldavad ka luulekogu pealkirja: päike ehk päike.

Rööptekstide tähendus sõltub lugeja keeleoskusest: kui lugeja mõistab mõlemat kõrvuti seatud keelt, võib luuletuse tähendus tekkida kahe erikeelse variandi piiiril, kus tuleb välja kummaski keeles väljendamatut ja väljendatavat. Näiteks Adam Culleni kakskeelses luuletuses vastab värssidele „Oled täna / sõnaline, / aga napilt, / katsu- mustest / karastund” samal leheküljel ingliskeelne paralleel „You’re tied / today / by tongue, / trained by / tribulation” (Cullen 2017: 29). Ent rööptekstil on võime kõne- tada ka vaid ühte keelt kõnelevat lugejat: Kruusa kogus avaldatud jaapani-eesti tsük- list loeb tõenäoliselt suurem osa lugejaid eelkõige eestikeelset osa ning jaapanikeelne tekst omandab pigem graafilise kui keelise tähenduse.

Eesti nüüdisluule tekstisisese ja keelesise mitmekeelsuse võtted on aga mitme- kesisemad. Kumbki mitmekeelsuse vorm ei domineeri küll ühegi tuntuma nüüdis- luuletaja loomes, ent enamik luuletajaid kasutab ikka ja jälle mõlemaid. Kuigi järg- nevad näited pärinevad enamjaolt luulest, mille põhikeel või avaldamise kontekst on eestikeelne, siis tõenäoliselt esineb samasugust võttestikku kõigis Eestis kasutatava- tes keeltes kirjutatud luules. Näiteks Evar Saare luulekogu „Kõnõla mõtsan mädänu puuga” (2014) keeleluulepeatükk „Kiil kõnõlas” sisaldab lõunaestikeelseid luuletusi, mida iseloomustavad sarnased võtted.

Silmapaistvaim mitmekeelsuse ilming nüüdisluules on teiskeelsed tsitaadid ja laensõnad. Nendega säilitatakse tugev seos algkontekstiga: tsitaadi puhul asendab koodivahetus justkui ka jutumärke. Seda võtet leidub ulatuslikult Sveta Grigorjeva loomingus, mille põhikeel on eesti keel, ent mis on samal ajal tihedalt läbipõimunud nüüdiskultuuri keelekasutusest ja viidetest: „mina olengi selle põlvkonna esindami- seks nagu iga teinegi / lihtsalt liiga eriline sest / the only thing thats bigger than my ego is my mirror / bitch” (Grigorjeva 2020 [2013]: 47; rida „the only thing” on tsi- taat räppar A\$AP Rocky laulust „Wassup”). Laene esineb muu hulgas nii eestikeelse tõlkevasteta (uute) sõnadena (nt „exgirlfriendlikult kummitav / mahajäetud indust- riaalsus” (Grigorjeva 2020 [2013]: 26)) kui ka muukeelsete roppustena (nt „teiste luulet viitsin harva lugeda / (see peab ikka selline pizdets luule olema et / peale teist rida jätkaksin [---])” (Grigorjeva 2020 [2013]: 66)).

Teiste luuletajatena, kes sageli mitmekeelset võttestikku kasutavad, kerkivad esile juba mainitud Kalju Kruusa ning Maarja Kangro. Mõlemad on luuletajad-tõlkijad, kes oma algupärases loomingus suhestavad eesti keelt eelkõige suurte keeltega. Peale teiskeelsete tsitaatide-laenude viibitakse nende luuletustes sageli teiskeelses ruumis. Ruum võib eesti keelest kaugeneda geograafiliselt, nagu Kruusa luuletuses „Shang- hai muuseumis”: „imestan miks ei tehta / tankitorudelegi 火纹 (tulekirja) / lennuki- tiibadelegi 透雕 (ažuur) set 云纹 (pilvekirja)” (Kruusa 2013: 38) ja Kangro luule- tuses „Tikitud kõht”: „tõpatunde ma põlgasin [---] / vahetusõpilasena torinos / via

garibaldil poekest nähes / *lavori femminili* / nõelad ja vardad / mõtlesin kas akent sisse pole visatud” (Kangro 2019: 84). Või sugeneb distants emakeelest intellektuaalsel tasandil, nähes eri keeltes erinevaid eksisteerimisviise: „kassid ütlevad hiina toonidega *niao*<sup>5</sup> / kassid suudavad // niikuinii jätkuda [---] / emakeel ei meigi senssi // tuleks enestelgi / näugumisele üle minna” (Kruusa 2010: 50); „varsti sain teada, et / *жизнь* ja *смерть* on naised / ja et sünd on kesksost / ja ma nägin, et see õige on / mõne aja pärast selgus, et / eriti õiged on romaani keeled: / *la nascita la morte la vita / la naissance la mort la vie*” (Kangro 2013: 52).

Sageli avalduvad nii keele- kui ka tekstisisene mitmekeelsus nüüdisluules viisil, mida võiks nimetada keeltevaheliseks libisemiseks. Libisemine võib toimuda eri keeletasanditel, näiteks foneetiliselt: „suur kirjandus, ahhaa! (ach!, haa!, ah, well, ai-jaaa, / ajaa, jjawohl, heh, heil, ja-ja, si, oui, jaaha, jahwe)” (Viiding 2003: 33). Samuti libisetakse eri keelte vahel tähenduspõhiselt: „aga vabadus mida saab osta ja müüa / maksab allkirja ja veel midagi midagi / väga väikest hinge hingekeese [---] piimast ja uudseviljast selle hingekeese / maksis vabadus svoboda priius freiheit / ja peale selle hulga tänukirju / tänupalveid tänulaule ja / tänulaulupidusid” (Kapliniski 1991: 24); „prügi ja praht rämps sodi ja romu / rubbish junk TRASH debris ja slime / Tohuwabohu Wirrwarr ja Chaos” (Krull 2001: 93). Tegu pole sealjuures läbinisti üksteist välistavate liikumistega, mõnel juhul need ka põimuvad: nt Kaplinski kolavad siseriimiliselt kokku *vabadus* ja *svoboda*; Liisa Mudist kasutabki ühes luuletuses nii kõla- kui ka tähenduspõhist libisemist vaheldumisi: „vull vull vee seest tõusev / michelangelo veenuse lokiide spiraalsus / ma tahan ma tahan ma tahan / ich will ich will / vull vull vull vull / full full on full on” (Mudist 2019: 1). Sageli on selliste liikumiste puhul tegu rõhutusvõttega, mis lisab teksti nüansirohketele paralleelismidele: keelesiseses libisemises tuuakse välja sarnaselt kõlavate keelte tähenduserinevused, tekstisiseses libisemises osutatakse samatähenduslike erikeelsete väljendite abil sama idee eri aspektidele.

Maie Kalda (2000: 121) on Eesti varasema luule kohta märkinud, et läbivat makarooniatraditsiooni ei ole välja kujunenud, ehkki esineb palju makaronisme: segakeelset väljendust väiksemas ulatuses. Praegugi kirjutatakse läbivalt makaroonilisi tekste harva, kuigi üksikuid näiteid leidub. Viimasest ajast võib esile tuua Darja Popolitova (2021) kaks teksti, mis avasid Ida-Virumaale keskendunud Müürilehe numbri. Hoolimata läbivast segakeelsusest pole keeleoskus neid tekste lugedes kuigi oluline – pigem annavad tekstid ähmaseid seoseid pidi kulgedes edasi (tallinlikku) eestivenekeelset keskkonda: „Мина олен естланэ. / Ütlen vanadele retuusidele lihtsalt tšau-pakaa! / Интергацыоон – kakije seksualnõi kingad. / Рабаббар максаб – davai максуй tengi. / Суларахи нет, но есть кюсимусы. // Plja, što takoi? / Где пальк? / – На Балтияме или в кескусе, / Там, где сок в топсике.” (Popolitova 2021) Neis luuletustes kasutatud makaroonilised võtted iseloomustavad nüüdisluulet laiemalt: ühe keele moonutamine teise reeglite järgi (nt eesti keel kirillitsas või vene keel ladina tähestikus), sõnalaenud jne.

<sup>5</sup> *niao* – langev-tõusva tooniga tahavad *lindu*, langeva tooniga tahavad *pissile* (luuletaja märkus raamatus – S. L. L.).

Eesti nüüdisluule mitmekeelsuse võib laias laastus jagada kahte kategooriasse või, laenates kujundi Karl Ristikivi (2003: 7) luuletusest „Kojuigatsus – kauguseigatsus”, kaheharuliseks puuks: luule, mis suhestub lokaalsega (nt põimib kohalikke keeli), ning luule, mis suhestub üleilmse või kauega (nt põimib mõnda kohalikku keelt kaugemate keeltega). Mõlemast harust leiab nii mitme loomekeelega kirjanikke, tekstisiseseid koodivahetusi kui ka keelesise mitmekeelsuse ilminguid. Samuti võib tinglikult eristada olukorda, kus mitmekeelsus iseloomustab luulesubjekti, ning olukorda, kus mitmekeelsus on pigem subjekti kogetava keskkonna omadus. Nõnda suhestub nüüdisluule mitmekeelsus ühelt poolt siinsete elanike ja lugejaskonna keelteoskuse ning teisalt teksti keelte laiema poliitilise ja kultuurilise funktsiooniga. Maie Kalda (2000: 121) on nentunud, et keelesegust luulet võib näha „meetodina, mis aeg-ajalt elustub, et reageerida rahvuskeele muutustele, ohusituatsioonidele jms., muutudes seejuures muidugi ka ise”. Eesti kirjanduse kui väikekirjanduse kontekstis on keel pidevalt tähelepanu all, olles aldis välismõjudele ja seega muutumisele.

Mart Velsker (2018: 437) on märkinud, et luule, mis kõneleb keelest, on Eesti kirjanduse ajaloos levinud – jõulisemalt eestikeelse kirjanduse ajaloo alguses, aga ka nüüd, uuemas luules. Ta lisab, et keeleluules on segakeelsel loomingul eripärane roll: „Kas pole lõpuks nii, et keele aktualiseerumine toimubki tavalises olukorras, kus tuttavad ja võõrad hääled ja kirjad kokku saavad? See tekitab emakeele kõrgendatud tajumist, mõtteid ja mängu, kõike, mida keelde kiindunud luule võiks endas veel sisaldada.” (Velsker 2018: 437) Velskri osutus, et keele üle on mõtisklema hakatud suurel määral alles hiljaaegu, langeb kokku Belobrovtseva (2018b: 19–20) tähelepanekuga, et mitmekeelsus toimib nüüdisajal postmodernistliku piiride sulatamise ja üleilmastumise taustal.

## Kokkuvõtteks

Eesti luule on olnud läbi aegade mitmekeelne. Nõnda on ka mitmekeelsetel väljendusvahenditel olnud luules eri funktsioone ja avaldumisvorme, mille seast tõusevad esile jämekoomiline segakeelsus, sotsiokultuurilise olukorra või identiteedi peegeldus, tõlkeliste kultuurikontaktide loomine ning keeltevaheline parallelism. Varasemas Eesti luules andis kõige enam tooni autori mitmekeelsus (eksofoonia): mitut keelt valdavad autorid kirjutasid luulet kord ühes, kord teises keeles. XVII sajandil jõudis eesti keel luulekeelte hulka humanistliku, õpetatud luule traditsiooni laines, mille autorid ja adressaadid olid mitut keelt oskavad haritlased. XVIII ja XIX sajandil kirjutasid valdavalt saksakeelsed haritlased eestikeelseid luuletusi rahvaalgustusliku eesmärgiga eestikeelsele lugejale: luules nähti kõlbelise ja esteetilise kasvatusvahendit. Samal ajal võisid eesti päritolu luuletajad kasutada peale eesti keele ka prestiižsemat saksa keelt (nt K. J. Peterson, Aksel Kallas). Teksti- ja keelesisest mitmekeelsust esineb eestikeelsetes luuletustes varasematel perioodidel pigem harva, samas on keelesisene mitmekeelsus iseloomulik baltisaksa luulele, kus seda on kasutatud valdavalt humoristlikus, parodeerivas võtmes.

Pärast Teist maailmasõda sai mitmes keeles luuletamine iseloomulikuks pagulas-kirjandusele, Kodu-Eestis olid eksofoonsed luuletajad erandlikud ning ka teksti- ja keelesisest mitmekeelsust leidub mõne üksiku luuletaja loomingus (nt Jaan Kross). Nüüdisluules esineb mitmekeelsust väga sageli ja üsna mitmekesisel viisil. Kõige enam kohtab praegusel luuleväljal lisaks eesti keelele vene ja inglise keelt ning murdekeeli, saksa keele osakaal on varasema kirjandusega võrreldes vähenenud. Mitmekeelne nüüdiskirjandus, eriti mitme loomekeelega luuletajate liikumised eri keelte vahel on tõstatanud olulisi küsimusi kirjanduse ükskeelselt piiritlemise kohta. Nüüdisluule segakeelsete väljendusvahendite seas tõusevad esile tsitaatsõnad ja keelelised laenud, tekstisisest mitmekeelsust kohtab enim teiskeelsete väljendite ja rööpkeelsete luuletustena. Mitmekeelsuse toime luules sõltub tugevalt sellest, kas kõrvutatakse kohalikke keeli (nt eesti ja vene keelt Igor Kotjuhi loomingus) või kasutatakse kaugemaid keeli (nagu luuletajate-tõlkijate Maarja Kangro ja Kalju Kruusa luules), ent mõlemal juhul osutab tekst kasutatud keelte kohalikule sotsiaalsele ning kultuurilisele funktsioonile. Nõnda võib ühelt poolt nüüdisluule mitmekeelsust põhjendada üleilmastumisega ning sellega, et inimeste mobiilsusega kaasneb eri keelte omandamine, teisalt panustab kirjanduse keelterohkusse ka kunstiline mäng ning postmodernistlik piiride ületamise-sulatamise püüd. Kolmandaks võib mitmekeelsust nüüdisluules siduda Eesti aladel läbi aegade valitsenud keelelise kirevusega.

Kirjanduslugu püüab kajastada kirjandusprotsessi, milles kerkivad paratamatult esile tekstid, mis käänukohti kujundavad ja kirjanduse üldpilti edasi suunavad. Mitmekeelsete nähtuste kohta kerkib alati küsimus, millise kirjanduse hulka need kuuluvad, mistõttu võivad nii teiskeelsed kirjandusväljad kui ka mitmekeelsed autorid jääda kirjandusprotsessi keskme seisukohalt marginaalseteks. Nüüdisluule mitmekeelne võttestik näitab aga, et eri keelte kasutus iseloomustab ka neid autoreid, kelle loomingu põhikeel on eesti keel. Niisiis arvame, et kirjandusliku mitmekeelsuse nähtused võiksid kuuluda mitmesse kirjanduslukku, sealhulgas Eesti kirjanduse ajalukku, mis võiks sisaldada ka peatükke baltisaksa ja eestivene kirjandusest, makaroonilisest luulest ja eksofoonsetest autoritest.

Artikkel on seotud Eesti Teadusagentuuri personaalse uurimistoetuse rühmagrandiga „Lüürilise luule tegur väikeste kirjanduste kujunemisel“ (PRG1106).

Täname Sirje Kiini, Mariko Fasterit ja Mart Velskrit kasulike näpunäidete eest.

## KIRJANDUS

- Aabrams, Vahur 2007.** „Mehr nurrige Gesicht“. Vier Gedichte in estnischem Halbdeutsch aus einer karnevalesken Umbruchzeit. Magisterarbeit. Universität Tartu, philosophische Fakultät, Lehrstuhl für deutsche Philologie. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/2778>
- Ariste, Paul 1981.** Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. (Emakeele Seltsi toimetised 14.) Tallinn: Valgus.
- Arndt, Susan; Naguschewski, Dirk; Stockhammer, Robert (toim) 2007.** Exophonie. Anderssprachigkeit (in) der Literatur. Berlin: Kulturverlag Kadmos.
- Belobrovtsseva, Irina 2018a.** Vene kirjandus Eestis: eile ja täna. – Looming, nr 1, lk 102–121.

- Belobrovtsseva, Irina 2018b.** The bilingual writer: Two Estonian-Russian cases and one Russian-Estonian case. – *Methis. Studia humaniora Estonica*, nr 21–22, lk 8–25. <https://doi.org/10.7592/methis.v17i21/22.14582>
- Belobrovtsseva, Irina 2020.** Oma ja võõras: vene kirjandus Eestis aastail 1946–1953. – *Vikerkaar*, nr 4–5, lk 73–84.
- Bender, Reet 2021.** Baltisaksa keelest ja kolmest kohalikust keelest. – *Kultuur ja rahvas. Mälestusteos Ea Jannsenile*. Koost Inna Põltsam-Jürjo, Jüri Kivimäe. Tartu: Rahvusarhiiv, lk 36–67.
- Cullen, Adam 2017.** *Lichen / Samblik*. Tallinn: Näo Kirik.
- Dembeck, Till 2021.** Heute sprechen. Literatur, Politik und andere Sprachen im Lied (Herder, Alunāns, Barons). – *Interlitteraria*, kd 26, nr 1, lk 31–48. <https://doi.org/10.12697/IL.2021.26.1.4>
- Dembeck, Till; Parr, Rolf (toim) 2017.** *Literatur und Mehrsprachigkeit. Ein Handbuch*. Tübingen: Narr/Francke/Attempto.
- Ehin, Kristiina 2000.** *Kevad Astrahanis*. Tallinn: Huma.
- Eisenreich, Herbert 1967.** Vorwort. – Ivar Ivask, *Gespiegelte Erde. Gedichte 1953–1963*. New York: Frederick Ungar Publishing Co., lk 5–7.
- Fleming, Paul 1636** = *Lieffländische Schneegefäfinn*, auff H. Andres Rüttings, Vnd Jungfr. Annen von Holten Hochzeit. Revall.
- Grigorjeva, Sveta 2020 [2013].** *Kes kardab Sveta Grigorjevat?* Tallinn: Kultuurileht SA.
- Hasselblatt, Cornelius 1997.** Der Gedanke der Kulturautonomie und seine gesetzliche und organisatorische Verwirklichung. – *Die deutsche Volksgruppe in Estland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-estnischen Verhältnisses*. (Bibliotheca Baltica.) Toim Boris Meissner, Dietrich A. Loeber, C. Hasselblatt. Hamburg: Bibliotheca Baltica, lk 37–46.
- Hasselblatt, Cornelius 2006.** *Geschichte der estnischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Berlin–New York: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110201673>
- Interlitteraria 2021, kd 26, nr 1.** Literature and the Political: Multilingualism and Exophony in Contemporary Baltic and German-Language Culture. <https://doi.org/10.12697/IL.2021.26.1.2>
- Ivask, Ivar 1967.** *Gespiegelte Erde. Gedichte 1953–1963*. New York: Frederick Ungar Publishing Co.
- Jashina 2017** = Ekaterina Belozërova, *Bilingvizm v literature Ëstonii: pisateli bilingvy Igor' Kotjuh i Jan Kaplinskij*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Humanitaarteaduste instituut. [Екатерина Белозëрова, Билингвизм в литературе Эстонии: писатели билингвы Игорь Котюх и Ян Каплинский.]
- Jashina, Ekaterina 2019.** „Svoë i čužoe”: literaturnyj bilingvizm v sovremennoj kul'ture Ëstonii (slučaj Igorja Kotjuha). Tallinna Ülikool, Humanitaarteaduste instituut. [Екатерина Яшина, „Своë и чужое”: литературный билингвизм в современной культуре Эстонии (случай Игоря Котюха).]
- Kalda, Maie 2000.** Jacob Johann Malm ja makarooniline luule. – M. Kalda, *Mis mees ta on?* (Collegium litterarum 12.) Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 82–149.
- Kaldmaa, Kätlin 2020.** Kasuemakeel. – *Sirp* 29. V, lk 12–13.
- Kangro, Maarja 2013.** *Must tomat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- Kangro, Maarja 2019.** Tuul. Tallinn: Nähtamatu Ahv.
- Kaplinski, Jaan 1991.** Hinge tagasitulek. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kaplinski, Jaan 2010.** Goodbye my Estonian. – J. Kaplinski, Ummamuudu. <http://jaankaplinski.blogspot.com/2010/12/goodbye-my-estonian.html>
- Kaur, Kairit 2009.** Baltisaksa naiste juhuluulest XVII sajandi keskpaigast XVIII sajandi lõpuni. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 11–32.
- Kaur, Kairit 2011.** Baltisaksa naiste esimesed luulekogud ja -põimikud. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 614–627.
- Kitzberg, August 1915.** Külajutud III. (Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti” toimetus 36.) Tartu: Noor-Eesti.
- Kivisilla, Veronika 2019.** Salutatio! Luige: Verb.
- Klõker, Martin 2014.** Tallinna kirjanduselu 17. sajandi esimesel poolel (1600–1657). Haridus-instituutsioonid ja juhuluuletamine. Tlk Kristi Viiding. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Koreinik, Kadri; Tender, Tõnu 2014.** Eesti keeltest rahvaloendusel. – Emakeele Seltsi aasta-raamat, nr 59 (2013). Peatoim Mati Ereht. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 77–102. <https://doi.org/10.3176/esa59.04>
- Kotjuh, Igor 2007.** Teises keeles. Tallinn: Tuum.
- Kotjuh, Igor 2012.** Eesti venekeelne kirjandus: kas osa eesti või vene kirjandusest? – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 134–139. <https://doi.org/10.54013/kk651a4>
- Kotjuh, Igor 2013.** Eesti venekeelse kirjanduse nullindate põlvkond: vastuvõtt ja tõrked omaks tunnistamisel. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 11, lk 64–83. <https://doi.org/10.7592/methis.v8i11.1002>
- Kotjuh, Igor' 2017a.** Estestvenno osobennyj slučaj. Paide: Kite. [Игорь Котюх, Естественно особенный случай. Пайде: Ките.]
- Kotjuh, Igor 2017b.** Loomulikult eriline lugu. Tlk Aare Pilv. Tallinn: Tuum.
- Kotjuh, Igor 2020.** Andrei Ivanovi teoste retseptsioon ja Eesti venekeelse kirjanduse identiteedi kujunemine. Magistritöö. Tallinna Ülikool, Humanitaarteaduste instituut.
- Kraavi, Janek 2022.** Proosast ülevaatlikult. Mõttevahetus: XXI sajandi eesti kirjandus. – Looming, nr 2, lk 251–268.
- Krull, Hasso 2001.** Kornukoopia. Tallinn: Vagabund.
- Kruusa, Kalju 2010.** Tühhja. Tallinn: Ussimunni.
- Kruusa, Kalju 2013.** 灵血茶 (ing•veri•tee). Tallinn: Säutsipau.
- Kõiva, Mare 2014.** Multilinguality and code change in incantations. – M. Kõiva, Through the Ages. II, Time, Space and Eternity. (Sator 13.) Tartu: ELM Scholarly Press, lk 131–142.
- Lotman, Rebekka; Lotman, Miikael-Aadam 2014.** Üks imetleb kuud, teine imeb näppu. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 304–308.
- Lukas, Liina 2002.** Ühest hääbuvast maailmast. Baltisaksa kirjanduslikke identiteedikontseptsioone Eesti Vabariigi ajal. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 153–164.
- Lukas, Liina 2006.** Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918. (Collegium litterarum 20.) Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus; Tartu: Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule osakond.
- Lukas, Liina (koost) 2021.** Balti kirjakuultuuri ajalugu I. Keskused ja kandjad. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Malm, Jacob Johann 1861.** Die Oberpahlische Freundschaft. Reval: [Estländ. Gouvernements-Typographie.]
- Mudist, Liisa 2019.** \* ei sellest ei saa asja, Kuidas kirjutada „öö”, \* Sylvia, myriam, keegi veel, \* Foto: fotol ol ol ol olen alles. – Värskes Rõhk, nr 61, lk 1–6.
- Olesk, Sir'e 2014.** Jaan Kaplinskij – emigrant, kotoryj ne emigriroval. – Lotmanovskij sbornik 4. Moskva: OGI, lk 606–616. [Сирье Олеск, Яан Каплинский – эмигрант, который не эмигрировал. – Лотмановский сборник 4. Moskva: OGI, lk 606–616.]
- Pajević, Marko (toim) 2020.** Mehrsprachigkeit und das Politische. Interferenzen in zeitgenössischer deutschsprachiger und baltischer Literatur. Tübingen: Narr/Francke/Attempto.
- Pilv, Aare 1998.** Päike ehk päike. Vanaaegset luulet 1993–1997. Tallinn: Erakkond.
- Pilv, Aare 2018.** Saatesõna. – Jaan Kaplinski, Valged ööliblikad. Wegeneri naeratus. Tlk A. Pilv, Katrin Väli. Luige: Verb, lk 132–139.
- Popolitova, Darja 2021.** \*Мина олен естланэ, \*\* Što nada. – Müürileht, nr 112, november, lk 3.
- Rangøy, Øyvind 2019.** Sisikond. Tallinn: Vihmakass ja Kakerdaja.
- Ristikivi, Karl 2003.** Inimese teekond. Luuletusi. Tallinn: Varrak.
- Soovik, Ene-Reet 2016.** Euroopa hää ja keel. – Sirp 19. II, lk 7.
- Stern, Maurice 1911.** Wildfeuer. Neue Verse. Leipzig: Verlag der literarischen Bulletin.
- Suhhovei, Darja 2008.** Tänapäeva venekeelsest luulest Eestis. – Vikerraadio, nr 4–5, lk 62–70.
- Talvet, Jüri 2005.** Maailmakirjanduse kodustamise küsimusi. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 433–441.
- Trunin, Mihhail 2018.** Loomuliku keele otsingul. – Sirp 6. VII, lk 17–18.
- Undusk, Jaan 1992.** Saksa-eesti kirjandussuhete tüpoloogia. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 583–594; nr 11, lk 645–656; nr 12, lk 709–725.
- Velsker, Mart 2014.** Lõuna-eesti kirjandusloo kirjutamise võimalusi. (Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 12.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Velsker, Mart 2018.** Kuidas luuletatakse keelest? – Keele maitsest. Luuleantoloogia. Koost M. Velsker, Tõnu Tender. Tallinn: EKSA, lk 429–439.
- Velsker, Mart 2019.** Keelele keskendunud lõuna-eesti luule. – Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XVII–XVIII. Lõuna-Eesti sõnas ja pildis. Toim Eva Saar, Karl Pajusalu, M. Velsker. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 39–48.
- Velsker, Mart 2021a.** Seitse tähelepanekut lõuna-eesti kirjanduse kahekümnest aastast. – Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XIX–XX. Toim Eva Saar, Karl Pajusalu, M. Velsker. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 11–23.
- Velsker, Mart 2021b.** Võru kirjanduse kujunemislugu. Võru: Võru Instituut. <https://wi.ee/wp-content/uploads/2021/09/kirjanduslugu.pdf>
- Velsker, Mart 2022.** Ärevalt rahulik. Mõttevahetus: XXI sajandi eesti kirjandus. – Looming, nr 1, lk 115–124.
- Verschik, Anna 2012.** Keelekontaktide uurimise võlu (ja kasu). – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 658–673. <https://doi.org/10.54013/kk658a8>
- Viiding, Elo 2003.** Teatud erandid. Tallinn: Tuum.
- Viiding, Kristi 2005.** Õnnelik olgu su samm... Teelesaatmisluuletused XVII sajandi Eesti kirjanduses. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 359–378; nr 6, lk 455–474.

- Viiding, Kristi 2014.** Tähekleidis öö. Uurimus Põhja-Baltikumi naisluule kohta enne Koidulat. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 63–66.
- Viiding, Kristi; Orion, Jana; Päll, Janika (koost) 2007.** O Dorpat, urbs addictissima musis... Valik 17. sajandi Tartu juhuluulet. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Väljataga, Märt 2021.** Üks korralik kirjandus? Mõttevahetus: XXI sajandi eesti kirjandus. – Looming, nr 10, lk 1411–1419.
- Yildiz, Yasemin 2012.** Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition. New York: Fordham University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt13x0cqr>

**Saara Lotta Linno** (sünd 1999), MA, Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi võrdleva kirjandusteaduse nooremteadur (Ülikooli 16, 51003 Tartu), [saara.linno@gmail.com](mailto:saara.linno@gmail.com)

**Liina Lukas** (sünd 1970), PhD, Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi võrdleva kirjandusteaduse professor (Ülikooli 16, 51003 Tartu), [liina.lukas@ut.ee](mailto:liina.lukas@ut.ee)

## Multilingualism in Estonian poetry

**Keywords:** multilingualism, exophony, macaronic poetry, Estonian poetry, language contacts in literature, multilingual literary field

Apart from Estonian, some other language – from local dialects to major languages such as German and Russian – has usually been spoken in parallel on the Estonian territory. As a result, the literary culture of the local (small) language came to evolve in dense contact with some foreign literatures and cultures. However, there is still no thorough analysis of how the historical change in the linguistic situation manifests itself in Estonian literature. The aim of our article is to draw attention to the multilingual nature of the Estonian literary field by giving a historical survey of the relations, contacts and intertwining of the languages used in Estonian poetry from the 17<sup>th</sup> century to the present. To reflect the multiple facets of multilingualism revealed in poetry we mainly use a four-level approach based on Jaan Undusk's typology of Estonian-German cultural contacts, adding literary field as the fifth level covering whatever is left over. Thus, we treat multilingualism as a phenomenon observable within a language, text, author, and the literary field. In terms of this study, intralinguistic multilingualism means language mixing in otherwise monolingual poetry, intra-textual multilingualism refers to abrupt transitions from one language to another (code switching) within a text, while author multilingualism assumes a multilingual poet. Multilingualism within the literary field covers, apart from the phenomena just mentioned, literary subfields in different language variants (e.g. literature created in South Estonian, or Russian, but on the Estonian territory). First, we will survey multilingualism in Estonia poetry before the Republic of Estonian was established in 1918, concluding that German being the major culture language up to the beginning of the 20<sup>th</sup> century, all poets, whatever their ethnicity, must have been fluent in two

(or more) languages. The next period analysed spans the 20<sup>th</sup> century. The local Estonian poetry of the Soviet period stands out, with a few exceptions, for an consistent use of the Estonian language, while some of the expatriate poets would also use English or Swedish. Third, we analyse contemporary poetry, where multilingualism is manifested not only by the use of local minority languages but also by intertwinings with English, Chinese or Japanese, thus giving evidence of an open society. Based on the picture emerging from the article we can say that apart from a historical overview the multilingualism of Estonian poetry also needs a closer poetic analysis.

**Saara Lotta Linno** (b. 1999), MA, University of Tartu, Institute of Cultural Research, Junior Researcher in Comparative Literary Studies (Ülikooli 16, 51003 Tartu), saara.linno@gmail.com

**Liina Lukas** (b. 1970), PhD, University of Tartu, Institute of Cultural Research, Professor of Comparative Literary Studies (Ülikooli 16, 51003 Tartu), liina.lukas@ut.ee